

Híráradat és történetírás – Buda 1686-os ostroma Christoph Boethius *Kriegs-Helms* című könyvsorozatában

Bódai Dalma

A 17. században a híráramlás jellemzője, hogy amennyiben egy terület háborús hadszíntérre és ezáltal a hatalmi egyensúlyt megingató térré vált, a hetilapok tudósításai mellett hirtelen megnövekedett a vonatkozó nyomtatványok, röplapok, röpiratok, nyomtatott hírlevelek stb. száma, s ezzel együtt azon összefoglaló kiadványok iránti igény is, amelyek segítették tájékozódni a befogadóközönség tagjait a többféle propaganda által befolyásolt hírtenger áramlatai között.¹ Christoph Boethius ezen igényre épített, gyűjtötte az eseményekkel egy időben megjelent nyomtatványokat, s hitelesség szerint csoportosítva építette be őket *Kriegs-Helms* című, 1686 és 1698 között megjelent könyvsorozatának szövegkompilációjába. A kötetek vizsgálata a korszak általános ismeretanyagát és ismeretszerzésének metódusait mutatja meg egy művelt délnémet szerző szemszögéből, továbbá az információszerzés hálózatait és módjait, a történetírás változását, valamint a művelt befogadóközönségtől elvárt ismeretanyagot.

A 15. századtól kezdődően a többszörösen lezajlott információrobbanás (az írott szöveg mozgatható betűkkel való reprodukálásának és sokszorosításának feltalálása, majd a technika folyamatos fejlődése, s ezáltal a nyomtatványok számának hirtelen megnövekedése, megjelenési formájuk differenciálódása) következtében a 17. századra átalakult az európai tájékoztatás és tájékoztató struktúrája. A nyilvánosság mint fogalom a kora újkorban többszörösen összetett, térben, időben és megjelenési formáiban változó jelenség volt: az uralkodói és arisztokrata udvarok szűk körben érvényesülő reprezentációs tereitől a szélesebb tömegek által elérhető és értelmezhető kommunikációs

---

¹ G. ETÉNYI Nóra (2003), *Hadszíntér és nyilvánosság: A magyarországi török háború hírei a 17. századi német újságokban*, Budapest, Balassi, 151–153.

műfajokig terjedt. A nyomtatás technikai tökéletesítése nyomán mennyiségi és minőségi változás állt be az információhoz való hozzájutás tekintetében, kialakult egy aktuális társadalmi, vallási, politikai és gazdasági híreket igénylő piac, a nyilvánosság, a tájékoztatás és a tájékozottság, a kommunikáció kora újkori társadalma.²

Az információrobbanás nyomán a korábbi, szűk körű „reprezentatív nyilvánosságot”³ egy széles társadalmi bázisú nyilvánosság váltotta fel, amely állandóan igényelte az aktuális híreket. A kora újkor háborús éveiben a nyomtatás technikai fejlődése és a többszörösen lezajlott információrobbanás következtében kialakult nyilvánosság s annak minden rétege hiteles, gyors és pontos tájékoztatást igényelt. Egyre nagyobb befogadóközönség, egyre szélesebb rétegek jutottak hozzá az információhoz, a nyomtatás a leghatékonyabb és legkiterjedtebb kommunikációs eszközzé vált. A 17. század végére azonban a megjelenő híryanag mennyisége, a hírközlési eszközök fejlődése és differenciálódása nyomán egyre nehezebbé vált a többféle sajtóorgánumban megjelent információk közül a hitelesek kiszűrése, az újfajta kommunikációs tereket és módokat egyre intenzívebben kihasználó propaganda elkülönítése, a hírek közötti válogatás, így mind erősebben jelentkezett az összegző műfajok iránti igény, amelyek egy-egy jól tájékozott szerző révén hosszú távon segítették az olvasót a „hirtenger áramlatai” közötti eligazodásban.⁴

Ezen aktuális híreket összefoglaló és hosszú távon megőrző nyomtatványok sorába tartozik Christoph Boethius hatkötetes, 1686 és 1698 között kiadott [...] *Kriegs-Helms* [...] című munkája, amely a 17. század végének tendenciáiba igazodván a nyomtatásban megjelent hírek alapján összegezte korának

² BENE Sándor (1999), *Theatrum politicum: Nyilvánosság, közvélemény és irodalom a kora újkorban*, Debrecen, Kossuth, 27–38, 41.; BENE Sándor (2001), A történeti kommunikációelmélet alkalmazása a magyar politikai elit eszmetörténetében – a kora újkori modell, *Irodalomtörténeti Közlemények* (3–4.) 290.; G. ETÉNYI Nóra (2003) 32–33.; KÖRBER, Esther-Beathe (1998), *Öffentlichkeiten der Frühen Neuzeit: Teilnehmer, Formen, Institutionen und Entscheidungen öffentlicher Kommunikation im Herzogtum Preußen von 1525 bis 1618*, Berlin–New York, de Gruyter, 1–23.; R. VÁRKONYI Ágnes (1999), A tájékoztatás hatalma, In PETERCSÁK Tivadar – BEREZC Mátyás (szerk.), *Információáramlás a magyar és török végvári rendszerben*, Eger, Dobó István Vármúzeum, 9–12.

³ HABERMAS, Jürgen (1971), *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*, Budapest, Gondolat, 16–23.

⁴ G. ETÉNYI (2003), 151–153.

⁵ BOETHIUS, Christoph (1686), *Ruhm-belorberter und Triumph-leuchtender Kriegs-Helm Dero Röm. Kaiserl. auch zu Hungarnung Böhmen Kön. Maj. und Dero sämtlichen hohen Bundes-Verwandten wider den blut-besprengten Türcklichen Tulband* [...], Nürnberg, Johann Christoph Lochner.

legfontosabb (elsősorban hadi-) eseményeit. A *Kriegs-Helms* alapvető célja az információteaurálás, a korszak legfontosabb történéseiről szóló hírek megőrzése, de a hadiesemények leírása mellett, mintegy azok háttérül számos politikai, diplomáciai, gazdasági, történelmi és földrajzi kiegészítő adatot tartalmaz, amelyek a *Textwunderkammer*-ek,⁶ az egész világot egyfajta nyomtatott mikrokozmoszá összesűrítő műfajához közelítik. A szerző összetettségükben és egységükben kezeli az eseményeket, amelyeket a könnyebb megértés céljából történelmi előzményekkel egészít ki, így a *Kriegs-Helms* akár a korabeli nyilvánosság előtt megjelenő, aktuális híreken mint forrásokon alapuló történeti munkaként is értelmezhető, de számos más műfaji elemet is tartalmaz, valamint ezeket illusztráló jelentős rézmetszetanyag is található benne.

A könyvsorozat legnagyobb részt a törökellenes háborúkban számottevő anyagi és katonai részt vállaló Német-római Birodalom nyilvánossága előtt megjelenő híreken alapul. Boethius ezekből válogatott tudatosan, hitelesség szerint információkat, így a forrás alapján látható, hogy mit tartott megőrzendőnek a birodalom nyilvánossága előtt megjelenő nagy számú, forma- és nézőpontgazdag információból egy művelt, birodalmi polgár, illetve mi volt az a sztenderd ismeretanyag, amelyet korábbi művekből ezek mellé illesztett. Boethius munkamódszerének, szerkesztési metódusának, információs hálózatának és forrásainak vizsgálatához, mintegy modellszerűen, egy, a szerző által is kiemelkedő jelentőségűnek tartott esemény emelendő ki. Ezáltal végigkövethető, hogy hogyan jelennek meg eltérő formákban az adott történésről szóló, különböző befogadócsoportokat megcélzó információk, s végül, hogyan épülnek be egy adott szerző meghatározott szempontrendszere alapján egy tudatosan szerkesztett, általános és aktuális híreket egymás mellett, összefüggésekben kezelő információteauráló munkába.⁷ Ezen vizsgálati módszer alkalmazására olyan eseményt választottam, amelyet a szerző maga is a visszafoglaló háborúk fordulópontjának tekintett: Buda 1686-os ostromát, amelyről Európa-szerte, s különösen a Német-római Birodalomban kimagasló mennyiségű nyomtatvány jelent meg. Éppen ezért, a vázolt eljárást követve a *Kriegs-Helms*ben található vonatkozó adatok alapján megragadható az az információtömeg, amelyből a szerző válogatott, s az az elvárt ismeretanyag, amelyet az aktuális hírek mellé illesztett.

---

⁶ A fogalom kapcsán: EGENHOFF, Uta (2008), *Berufsschriftstellertum und Journalismus in der Frühen Neuzeit: Eberhard Werner Happs Relations Curiosae im Medienverbund des 17. Jahrhunderts*, Bremen, Edition Lumière, 30–36.

⁷ G. ETÉNYI Nóra (2012), A nyomtatott információ értéke és funkcióváltozásai a kora újkorban, *Aetas* (4.), 139.

Az információrobbanás nyomán kialakult nyilvánosság újszerűsége abban rejlett, hogy különféle nyomtatott sajtótermékeken alapult, több, párhuzamos kommunikációs teret nyitott meg, különféle társadalmi csoportok, virtuális és valós helyszínek alkották, az uralkodói udvaroktól egészen a vásári forgatógokig. A megnövekedett hírmennyiség következtében egyre több egymásnak ellentmondó információ és vélemény került a korabeli nyilvánosság elé, amelyeket egyfelől el kellett fogadtatni, másfelől pedig a befogadóközönségnek meg kellett tanulnia értelmezni a híreket és mérlegelni megbízhatóságukat. Emellett azáltal, hogy a legújabb információk egyre gyorsabban kerültek nyomdába, aktualitásukat is mind hamarabb veszítették el, ezért a 17. század közepétől hosszabb időtartamot összefoglaló periodikák jelentek meg, amelyek azon túl, hogy a gyorsan aktualitásukat veszítő híreket átmentették, teaurálták, az információk utólagos sorrendbe állítása révén logikusabb áttekintést nyújtottak az olvasóknak, akik ily módon átláthatták, ezáltal jobban megérthették az eseményeket. Az ilyen kiadványok különösen hasznosak voltak a hatalmi, kereskedelmi és kulturális elit számára, akik a heti, majd később a napi hírek mellett összefoglaló áttekintést kaptak a történesek előzményeiről, a korábbi politikai, gazdasági és hadieseményekről, kiegészítve természeti jelenségekkel, látványosságokkal és kuriozitásokkal.⁸ A hetilapok információit összegző periodikák mellett a Német-római Birodalom városaiban számos olyan nagy összefoglaló történetírói munkát is kiadtak, amelyek az egykorú eseményeket is feldolgozták, s a korszak tendenciáihoz igazodván építettek a sajtóban megjelent hírekre is. A 17. századra, főként annak második felére az egykorú események feldolgozására már ez az adatgyűjtő, kritikai és publicisztikus jellegű történetírás a jellemző, s az államismereti, leíró földrajz is szorosan kapcsolódik hozzá: az adott terület éghajlatának, domborzatának, városainak, természeti kincseinek felsorolása, a kormányzati forma, a közigazgatás, a vallás, a szokások leírása.⁹

Nürnberg, a *Kriegs-Helms* megjelenési helye, a korszak jelentős hírcentruma volt, részben rajta keresztül futottak a keleti hírek a kontinens nyugati felébe.

⁸ R. VÁRKONYI (1999), 11–13.; KÖRBER, Esther–Beate (2011), Entstehung und Funktion der Zeitungsextrakte in der Medienlandschaft der Frühen Neuzeit, In BAUER – VOLKER – BÖNING – HOLFER (szerk.), *Die Entstehung des Zeitungswesens im 17. Jahrhundert: Ein neues Medium und seine Folgen für das Kommunikationssystem der Frühen Neuzeit*, Bremen, Edition Lumière, 211–229.

⁹ KALMÁR János (2009), A 17. század végi bécsi udvari történetírás némely kortárs magyarországi eseményről, In KÓNYA Péter (szerk.), *Thököly Imre gróf és felkelése*, Prešov, Vydavateľstvo Presovskej, 287–298.; KÖPECSI Béla (1976), *Magyarország a kereszténység ellensége: A Thököly-felkelés az európai közvéleményben*, Budapest, Akadémiai, 205–206.

Kereskedelmi kapcsolatai és földrajzi közelsége miatt, a többi nagy délnémet birodalmi városhoz hasonlóan, hagyományosan fokozott érdeklődést mutatott a magyarországi események iránt.¹⁰ Boethius könyvsorozatának kiadója, Johann Christoph Lochner az utolsó *Kriegs-Helms* kötet megjelenéséig, 1698-ig prédikációs könyveket, katekizmusokat, évkönyveket, kalendáriumokat, krónikákat, természettudományos és orvosi műveket, egyetemi disszertációkat, jogi műveket, emellett röplapokat, röpiratokat és háborús eseményeket összefoglaló periodikákat adott ki. A *Kriegs-Helms* megcélzott befogadó közönsége szintén a város művelt társadalmi rétegei között keresendő: mind a kötetek szerkesztése, mind a bennük található információmennyiség és összetettség feltételez egyfajta előképzettséget, műveltségi szintet és széles politikai-történelmi látómezőt. A sorozat egyszerre nyújthatott hasznos információkat az udvari emberek, a hatalomban résztvevők és a diplomaták számára mint a közelmúlt történéseinek összefoglalása; a hadvezéreknek mint a különböző hadszínterek eseményeinek párhuzamos krónikája; illetve az aktualitások mögé látni kívánó művelt, városi elit számára, akik a köteteket kiegészítő történelmi-földrajzi leírásokban nem csupán előzményeket és magyarázatokat, hanem kuriozitásokat is láthattak.

A 17. századra jellemző, hogy a jelentős hadi- és politikai eseményekről a kiadók, a hetilapok tudósításait kiegészítendő, külön nyomtatványok formájában közöltek egy adott eseményről részletes, összefoglaló információkat a hitelesség érdekében: például szemtanúk beszámolóit, naplókat, levelezéseket, hadmérnöki beszámolókat stb. Ezek széles variánszkálán, különböző formákban jelentek meg a nagy méretű, metszetekkel illusztrált röplapváltozatoktól egészen a részletes, szakkifejezéseket használó beszámolóig, amelyek már egy műveltebb befogadóközönség számára készültek.¹¹ Ezen jelenség Buda visszafoglalása esetében Európa-szerte jól megragadható: jelentős mennyiségű, változatos formájú nyomtatvány jelent meg az ostromról.

---

¹⁰ G. ETÉNYI (2003), 177–181.; NEUHAUS, Helmut (2000), Zwischen Realität und Romantik: Nürnberg im Europa der Frühen Neuzeit, In Uő (szerk.), *Nürnberg: Eine europäische Stadt in Mittelalter und Neuzeit*, Nürnberg, Korn & Berg, 43–68.; WOLFGANG, Adam – SIEGRID, Westphal (2012), *Handbuch kultureller Zentren der Frühen Neuzeit: Städte und Residenzen im alten deutschen Sprachraum*, Berlin, De Gruyter, 1569–1610.

¹¹ SCHILLING, Michael (1990), *Bildpublizistik der frühen Neuzeit: Aufgaben und Leistungen des illustrierten Flugblatts in Deutschland bis um 1700*, Tübingen, De Gruyter, 104–114.; WÜRGLER, Andreas (2009), *Medien in der Frühen Neuzeit*, München, De Gruyter, Oldenbourg, 100.; ROSSEAUX, Ulrich (2010), Flugschriften und Flugblätter im Mediensystem des Alten Reiches, In ARNDT, Johannes – KÖRBER, Esther-Beate (szerk.), *Das Mediensystem im Alten Reich der Frühen Neuzeit (1600–1750)*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 100–109.

Boethius *Kriegs-Helms* című hatkötetes könyvsorozata az első török betörések felvezető ismertetése után 1683-tól, Bécs ostromától 1697-ig dolgozza fel az egykorú eseményeket, alapvetően – ahogy a cím is jelzi – a Német-római Birodalom és szövetségesei hadműveleteire koncentrálva. Az információk kronologikus rendjét tematikus, történelmi magyarázatokkal és földrajzi leírásokkal egészíti ki, mindezt számos különböző méretű, egyoldalas és kihajtogatható, utólag beillesztett metszettel illusztrálva. Buda ostroma az a megragadható történet, az a mozzanat, amelyet a szerző igen jelentős fordulópontnak, a török-ügyet, illetve az európai hatalmi egyensúlyt befolyásolónak tartott, hiszen Buda volt a török hatalom kulcsa Magyarországon – ahogy azt a korabeli nyomtatványok is sorra hangsúlyozzák¹² –, megvétele után már szabad volt az út az ország belsejébe. Az egyes kötetek a bennük foglalt eseményekhez képest rendkívül gyorsan, egy-két éves késéssel, sőt adott esetben még ugyanabban az évben jelentek meg. Az 1686-ban megírt első kötet 1684 végéig foglalja össze a török elleni küzdelmeket; a második, ugyanezen évben megjelent rész 1685-1686-os évek eseményeit; a harmadik, az 1687 és 1688 híreivel, az utóbbi évben jelent meg; a negyedik, amely az 1688-1689-es évek összefoglalója, 1690-ben; az ötödik a következő két évvel 1692-ben, a hatodik pedig 1698-cal bezáróan még akkor. Ez a gyorsaság feltételezi, hogy a szerző az eseményeket folyamatosan nyomon követte, rendszeresen olvasott hetilapokat, gyűjtötte a röplapokat, röpiratokat, nyomtatott hadinaplókat és egyéb híradásokat, bejárattott levelező- és kapcsolatrendszere volt. A hírpiacon megjelenő, valamint a levelezői által hozzá eljuttatott híreket azonnal lejegyezte és rendszerezte, majd ezekből kiválogatta a hosszú távon megőrzésre szánt adatokat, és összefüggő szöveggé szerkesztette a *Kriegs-Helms* oldalain. A történet és a megjelenés között eltelt rövid idő a következmények láttatására nem volt elég, így a szerző a magyarázatokat a múltból, korábbi történetírói és földrajzi munkákból merítette. Boethius szövegébe gyakran épített be hivatalos iratokat és irodalmi műveket: levélváltásokat, hadinapló-részleteket, egy-egy vár feladásának feltételeit, szerződéseket, békék pontjait, felvonulási rendeket, hadizsákmányok feliratait, ódákat, felvonulási rendeket, énekeket, imákat, szerződéseket, békék pontjait stb., s mindezt nemcsak a keresztények, hanem a török hadak oldaláról is, mintegy az ellenség hiteles megismerése jegyében. Munkájában a korabeli sajtóhíreket és a kiadott leveleket, haditudósításokat, jelentéseket olykor saját levelezőpartnerei információival ütközteti, – ahogy az első kötet bevezetőjében

¹² KELÉNYI Ottó (1935), *Buda és Pest visszafoglalásának egykorú irodalma 1683–1718*, Különlenyomat a Fővárosi Könyvtár Évkönyve V. kötetéből, Budapest, Stadtbibliothek Budapest.

leszögezi, célja a „költészet” és a történelem elválasztása, a leghitelesebb, legbizonyosabb információk közlése.¹³

Boethius arányaiban legtöbbit – a sajtópiacon megjelenő hírekkel összhangban – a külföldi hadieseményekről, emellett az érintett terület történelmi vonatkozásairól és földrajzi jellemzőiről, ritkábban gazdasági jelentőségéről, valamint diplomáciai és udvari eseményekről, ünnepekről ír. A *Kriegs-Helms* műfaja nehezen meghatározható, mert forrásbázisa és célja – az aktuális hírek hosszú távon való megőrzése – az összefoglaló periodikák csoportjához közelíti (hiszen azok is alapvetően a sajtópiacon megjelent információkra építettek), azonban az események kronologikus összefoglalása mellett magyarázó és leíró elemeket is tartalmaz.

Christoph Boethius a *Kriegs-Helms* sorozat második kötetének végén többféle forrás alapján, levelek, rölapok, kiadott hadinaplók és nyomtatott hírlevelek információinak ütköztetésével összegzi Buda 1686-os ostromát, illetve az azt övező eseményeket. Külön kitér a szeptember 2-i rohamra, amelynek leírását négy forrás adataiból állítja össze. Az első kötet második és harmadik kiadásához tartozó mellékletben¹⁴ egy hadinaplót közöl, szász szerző tollából, emellett ceremóniák rendjeit, dicsőítő verseket, emlékérmékről készült illusztrációkat is beépít munkájába, ezáltal teljes képet adva az ostromról és az azt követő európai ünneppsorozatáról, hangsúlyozván a győzelem kiemelkedő katonai és politikai jelentőségét. Forrásbázisa a Német-római Birodalom összetett műveltségű befogadóközönsége elé kerülő szinte áttekinthetetlen mennyiségű nyomtatvány, amely egyben meg is teremtette az igényt és a piacot a *Kriegs-Helms* számára. A szerző már az ostrom menete alatt tudatosan gyűjtötte, majd mérlegelte és hitelesség szerint osztályozva építette be e forrásokat munkájába, így áttekinthető, de a hírek sokféleségét mégis magában rejtő szöveget képzett.

Az ostrom leírása előtt a szerző a kor szokásának megfelelően az aktuális hírekhez kötődően, az értelmezést segítő, röviden összefoglalja az eseményhez kapcsolódó releváns előzményeket, így az első kötet végén a város történetét, földrajzi adottságait és a korábbi hadieseményeket. Az 1686-os offenzíva leírása a császári hadak felsorolásával indul. Budát Felső- és Alsó-Magyarország kulcsának, az ostromot pedig világszinten átütőnek nevezi. Pest és a Víziváros

---

¹³ „[...] am glaubhaftesten von dem Ungewissen/ und Geschichte von Gedichten/ durchbessers-Nachforschen/ zuunterscheiden.” BOETHIUS (1686) [Vorbericht an den geehrten Leser].

¹⁴ BOETHIUS (1686), [Anhang Zu dem Triumph-leuchtenden Kriegs-Helm Römisch-Käyserlicher Majestät und dero hohen Alliierten/ Durch Beschreibung der herrlichen Victorien/ und stattlichen Kriegs-Progressen/ welchedemselben/ seitwelt-berühmten Eroberung der Ungarischen Haupt-stadt Ofen/ biß anhero nochferner von dem Höchsten anhängig gemacht worden.]

bevételének rövid ismertetése után a június 27-i, első török kitöréstől veszi sorra részletesen az eseményeket. Tiszteletben tartja Lotharingiai Károly szerepét, de alapvetően a birodalmi csapatok tevékenységét emeli ki; a bajor mellett a brandenburgi és a szász hadtestek érdemei kerülnek leginkább középpontba. Kiemeli a július 22-i kitörést is, illetve a lőporraktár felrobbanását. Az augusztus eleji, kevésbé sikeres ostromidőszak eseményeinek összefoglalásához egy a bajor udvarba küldött levelet használ, valamint idézi a budai pasa által a nagyvezírnek titkosírással írt, elfogott és Bécsben megfejtett levelét. A leírtak nem minden esetben haladnak időrendben, a szövegszerkesztés inkább mozaikszerű. A szerző többféle forrásból, hitelesség szerint válogatja az információkat, keresztény oldalon a győzelmeket, török oldalon a veszteségeket igyekszik kihangsúlyozni. A jelentős mozzanatokot levelek, röplapok és híralapú nyomtatványok beépítésével emeli ki. A Szent Liga által indított háború mindhárom frontjának eseményeit egyenrangúan, összefüggéseikben kezeli, egymás mellé illeszti őket, így Buda ostromát is megszakítja a velencei és a lengyel hadakozások leírásával. A szeptember 2-i támadást, melynek során a keresztény csapatok bevették a várat, négy beszámolóból foglalja össze – ahogy fogalmaz: annak érdekében, hogy a hírek sokoldalúságát bemutassa, s ezáltal minél pontosabban adja vissza a történéseket. Két szemtanú naplóját, egy, a birodalmi kancellária által kiadott, napi bontásban írt összefoglaló vonatkozó részeit és egy itáliai levelező jelentéseit közli.¹⁵

Az 1687-ben íródott, az első kötet második és harmadik kiadásához tartozó melléklet az 1686-os év, a törökellenes visszafoglaló háborúk egyik leg-sikeresebb szakaszának győzelmeit dolgozza fel újra, kiegészítő adatokkal hangsúlyozva az elért sikereket. A függelék Buda visszafoglalásával kezdődik, Boethius ismét kiemeli a vár mint a keresztények és az oszmánok számára is kulcsfontosságú erőd és a diadal jelentőségét. Az ostromot egy, a szász választófejedelem seregében készült hadinapló szövegének közlésével foglalja össze, amely korábban önállóan is megjelent.¹⁶ A szerző érvelése szerint

¹⁵ BOETHIUS, Christoph (1686^b), *Des Ruhm-belorberter und Triumph-leuchtender Kriegs-Helms Dero Röm. Kaiserl. Majestät/ und Derohohen-Bund-Verwandtem wider den Mahometischen Tulband anderer Theil. Darinn Die Kriegs-Züge und ritterliche Thaten/ so dieselbe im Jahr 1685. und 1686. biß auf die/ miteingeschlossene/ Eroberung der Königlich-Ungarischen Haupt-Stadt Ofen/ wider den allgemeinene Erb-Feind der Christenheit/ verrichtet/ mit wahrhaffter Federzehlerwerden von Christophoro Boethio*, Nürnberg, Johann Christoph Lochner, 374–456.

¹⁶ *Ausführliche rBericht/ Wasbey Denen Chur-Sächß. Völckern/ als Sie den 6. Aprilis 1686. aus Drefßden auffgebrochen/ und Bey den Hin-March in Ungarn/ von Tage zu Tage passiret/ Auch wa sseit der Belager- und Eroberung Ofen/ Von Ihnen tendiret/ Und auff Befehlätglic notiret und angemercket worden*, [h. n.], (1686).

választása azért esett erre a naplóra, mert ezt ítélte a leghitelesebbnek, illetve a száz katonai egységek érdemeit is kiemelendőnek tartja. Tartalmilag idéz egy hosszabb török imádságot, illetve könyörgést,¹⁷ valamint egy budai zsidó lakos kihallgatási jegyzőkönyvét. Ennek eredeti verziója 1686. november 25-én kelt Bambergben, s a regensburgi birodalmi gyűléshez delegált Georg Fridrik Snolsky svéd megbízott küldte jelentése mellékleteként uralkodója udvarába,¹⁸ majd később, 1687-ben Nürnbergben nyomtatásban is megjelent, fametszettel az elején, s ezt a változatot emeli be munkájába Boethius.¹⁹ A függelék végén sorra veszi az Európa-szerzte megtartott ünnepeket, miséket, tűzijátékokat és köszönőleveleket, idéz néhány dicsőítő költeményt és leír nyolc, a győzelem emlékére vert érmét.²⁰

Boethius munkamódszerét tekintve a *Kriegs-Helms* kompiláció, de éppen emiatt magában rejtje a 17. század információs hálózatának felépítését és működését is, azt a rendszert, amelyen olyan gyorsan akkora mennyiségű információ futott végig, hogy ez a sokféle forrásból összeállított munka pár hónappal a benne foglalt történéseket követően már nyomtatásban megjelent. A szerző 1686-ban, a korábban megindított, európai összefogáson alapuló törökellenes háború sikereinek okán kezdte el írni a *Kriegs-Helms* könyvsorozatot, amely az aktuális híreken alapuló történeti munkaként s egyben *Textwunderkammer*ként, vagyis egyfajta nyomtatott, papíralapú mikrokozmoszként értelmezhető, korának minden információját egybesűriti, összegzi az aktuális és az elvárt, hosszabb távon releváns ismeretanyagot.

Az aktuális krízisek kapcsán a legújabb hírekhez kapcsolódóan a nyomdák felelevenítették az adott területre vonatkozó, előzőleg megjelenő információkat, újra kiadták a korábbi műveket, összegezték az ismereteket. Boethius mindezt

¹⁷ BOETHIUS (1686^b), 24.

¹⁸ HARASZTI György (1986), Egy budai zsidó lakos kihallgatási jegyzőkönyve a török kori Budáról és a város felszabadulásáról, 1686, *Levéltári Szemle* (2.) 71–79. (A szerző szerint Boethius módosított az eredeti jegyzőkönyvön, nem ismeri a nürnbergi kiadott verziót, amely ezt valójában tette, s aminek szövegét a *Kriegs-Helms* szerzője szó szerint átemeli.)

¹⁹ *Neuer Warhafftiger Bericht/ Was Der aus Ofen gefangene Jude zu Bamberg in Bischöfflicher Regierung auff die Ihme fürgelegte Fragen/ Eydlich außgesaget und geantwortet/ Dieser Namens Jacob Jud/ Seines Alters Ein und dreyssig Jahr ist in Ofen gebohren und erzogen/ Er und seine Vor-Eltern/ seit der Zeit und lang vorher oehde die Türcken Ofen bekommen/ und sey er noch einer von den jenigen Juden/ die der Türkische Käyser Solimannus von allen Auflagen befreyet/ die Ursache solcher Befreyung sey gewesen/ weilh die Juden damals der verwittibten Königin in Ungarn die Aufgabe der Statt Ofen gerathen, Nürnberg (1687).*

²⁰ BOETHIUS (1686^b) 46–51, G. HÉRI Vera (2009), *A törökellenes háborúk emlékérméi: A Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményi katalógusa*, Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, 111, 116, 143.

egy kötetben belül gyűjtötte össze, az aktuális események adatai mellé általános érvényű információkat rendelt, ezáltal egyfajta keretbe ágyazva, értelmezhetőbbé téve a naprakész híreket –ez adja a könyvek *Wunderkammer*-jellegét is. A *Kriegs-Helms* egyszerre foglalja magába egy-egy esemény kiemelése által a Német-római Birodalom nyilvánossága előtt megjelenő híreket, azok formai és műfaji összetettségét, a nézőpontok sokszínűségét, az egészet tekintve pedig a 17. század végén mindazon releváns ismereteket, amelyek egy művelt birodalmi polgár számára elérhetőek voltak. Christoph Boethius szövegkompilációi ezáltal kiemelkednek a korszak információtezauráló művei közül, mert nem csupán az időszereken hozzáférhető, legújabb híreket menti át hosszú távon az utókor számára, hanem a mellékletként rendelt általános ismeretekkel együtt teljes képet nyújt arról, hogy egy-egy témáról, egy-egy adott katonai, diplomáciai vagy politikai krízisről milyen ismeretekkel rendelkezett egy birodalmi polgár.

Boethius a korabeli nyilvánosság információigényéhez igazította könyvsorozatát, alapvetően a művelt befogadóközönségnek szánta, amelyet az adatok összetettsége, illetve az egész könyvsorozat időben és térben kiterjedt volta bizonyít. A szerző a visszafoglaló háborúk történetét egységben és összefüggésekben látatja, a császár és a francia király nyugati konfliktusainak diplomáciai elsimításától a török–perzsa érdekütközésekig, ugyanígy a hadszíntereket is, a Szent Liga háborújának minden frontját. Az egyes kötetekben az érintett területek és népek bemutatása már nem az évszázados toposzokra épít, hanem a megismerés igényével a szerző által hitelesnek ítélt történeti-földrajzi és államismereti adatokra.

A *Kriegs-Helms*ből kiemelt rész, Buda 1686-os ostromának ismertetése alapján megállapítható, hogy Boethius folyamatosan figyelte az esemény kapcsán megjelenő nyomtatványokat, szerteágazó információs hálózattal rendelkezett, mérlegelte a hírek hitelességét, ütköztette adatait, s ezek alapján sokoldalúan írja le az ostromot, illetve a győzelmet követő ünnepségeket. Összegzi és egybe-sűríti a korban megjelent nyomtatványok formai és nézőpontbeli sokféleségét, az aktuális híreket általános ismeretekkel kiegészítve, így teljes képet ad a Német-római Birodalom nyilvánossága számára elérhető, az ostromra vonatkozó információkról – ugyanígy a teljes könyvsorozat az általa lefedett időtartamról. Ezek alapján a *Kriegs-Helms* vizsgálata azon szempontból nyújt új eredményeket az 1683 és 1697 közötti katonai, politikai és diplomáciai események elemzéséhez, illetve a korszak általános ismeretanyagához, hogy a könyvsorozat egy művelt, birodalmi polgár, a „fekete művészetből” élő elit egyik tagjának „szűrőjén” keresztül mutatja be a történéseket, a birodalmi sajtóban megjelent információk közül az általa hitelesnek tartott adatok kompilálása által.

Bibliográfia

- BENE Sándor (1999), *Theatrum politicum: Nyilvánosság, közvélemény és irodalom a kora újkorban*, Debrecen, Kossuth.
- BENE Sándor (2001), A történeti kommunikációelmélet alkalmazása a magyar politikai elit eszmetörténetében – a kora újkori modell, *Irodalomtörténeti Közlemények* (3–4.), 285–315.
- BOETHIUS, Christoph (1686), *Ruhm-belorberter und Triumph-leuchtender Kriegs-Helm Dero Röm. Kaiserl. auch zu Hungarnung Böhmen Kön. Maj. und Dero sämtlichen hohen Bunds-Verwandten wider den blut-besprengten Türcklichen Tulband, [...]* Nürnberg, Johann Christoph Lochner.
- BOETHIUS, Christoph (1686^b), *Des Ruhm-belorberter und Triumph-leuchtender Kriegs-Helms Dero Röm. Kaiserl. Majestät/ und Der ohohen-Bund-Verwandtem wider den Mahometischen Tulband anderer Theil, [...]* Nürnberg, Johann Christoph Lochner.
- Ausführlicher Bericht/ Was bey Denen Chur-Sächß. Völckern/ als Sie den 6. Aprilis 1686. aus Dreßden aufgebrochen/ und Bey den Hin-March in Ungarn/ von Tage zu Tage passiret/ Auch was seit der Belager- und Eroberung Ofen/ Von Ihnen tendiret/ Und auff Befehl täglich notiret und angemercket worden, [h. n.], (1686).*
- EGENHOFF, Uta (2008), *Berufsschriftstellertum und Journalismus in der Frühen Neuzeit: Eberhard Werner Happels Relationes Curiosae im Medienverbund des 17. Jahrhunderts*, Bremen, Edition Lumière.
- G. ETÉNYI Nóra (2003), *Hadszintér és nyilvánosság: A magyarországi török háború hírei a 17. századi német újságokban*, Budapest, Balassi.
- G. ETÉNYI Nóra (2012), A nyomtatott információ értéke és funkcióváltozásai a kora újkorban, *Aetas* (4.), 122–143.
- G. HÉRI Vera (2009), *A törökellenes háborúk emlékérméi: A Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményi katalógusa*, Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum.
- HABERMAS, Jürgen (1971), *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*, Budapest, Gondolat.
- HARASZTI György (1986), Egy budai zsidó lakos kihallgatási jegyzőkönyve a török kori Budáról és a város felszabadulásáról, 1686, *Levéltári Szemle* (2.), 71–79.
- KALMÁR János (2009), A 17. század végi bécsi udvari történetírás némely kortárs magyarországi eseményről, In KÓNYA Péter (szerk.), *Thököly Imre gróf és felkelése*, Prešov, Vydavateľstvo Presovskej, 287–298.
- KELENYI Ottó (1935), *Buda és Pest visszafoglalásának egykorú irodalma 1683–1718*, különlenyomat a Fővárosi Könyvtár Évkönyve V. kötetéből, Budapest, Stadtbibliothek Budapest.

- KÖPECZI Béla (1976), *Magyarország a kereszténység ellensége: A Thököly-felkelés az európai közvéleményben*, Budapest, Akadémiai.
- KÖRBER, Esther-Beate (1998), *Öffentlichkeiten der Früher Neuzeit: Teilnehmer, Formen, Institutionen und Entscheidungen öffentlicher Kommunikation im Herzogtum Preußen von 1525 bis 1618*, Berlin–New York, de Gruyter.
- KÖRBER, Esther-Beate (2011), Entstehung und Funktion der Zeitungsextrakte in der Medienlandschaft der Frühen Neuzeit, In BAUER – VOLKER – BÖNING – HOLFER (szerk.), *Die Entstehung des Zeitungswesens im 17. Jahrhundert: Ein neues Medium und seine Folgen für das Kommunikationssystem im Frühen Neuzeit*, Bremen, Edition Lumière, 211–234.
- Neuer Warhaftiger Bericht/ Was Der aus Ofen gefangene Jude zu Bamberg in Bischöflicher Regierung auff die Ihme fürgelegte Fragen/ Eydlich außgesaget und geantwortet/ Dieser Nahmens Jacob Jud/ Seines Alters Ein und dreyssig Jahr ist in Ofen gebornen und erzogen/ Er und seine Vor-Eltern/ seit der Zeit und lang vorher oeh die Türcken Ofen bekommen/ und sey er noch einer von den jenigen Juden/ die der Türckische Käyser Solimannus von allen Auflagen befreyet/ die Ursache solcher Befreyung sey gewesen/ weiln die Juden damals der verwittibten Königin in Ungarn die Aufgabe der Statt Ofen gerathen*, Nürnberg (1687).
- Neuhaus, HELMUT (2000), Zwischen Realität und Romantik: Nürnberg im Europa der Frühen Neuzeit, In UŐ (szerk.), *Nürnberg: Eine europäische Stadt im Mittelalter und Neuzeit*, Nürnberg, Korn & Berg, 43–68.
- R. VÁRKONYI Ágnes (1999), A tájékoztatás hatalma, In PETERCSÁK Tivadar – BEREZC Mátyás (szerk.), *Információáramlás a magyar és török végvári rendszerben*, Eger, Dobó István Vármúzeum, 9–31.
- ROSSEAUX, Ulrich (2010), Flugschriften und Flugblätter im Mediensystem des Alten Reiches, In ARNDT, Johannes – KÖRBER, Esther-Beate (szerk.), *Das Mediensystem im Alten Reich der Frühen Neuzeit (1600–1750)*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 99–114.
- SCHILLING, Michael (1990), *Bildpublizistik der frühen Neuzeit: Aufgaben und Leistungen des illustrierten Flugblatts in Deutschland bis um 1700*, Tübingen, De Gruyter.
- WOLFGANG, Adam – SIEGRID, Westphal (2012), *Handbuch kultureller Zentren der Frühen Neuzeit: Städte und Residenzen im alten deutschen Sprachraum*, Berlin, De Gruyter.
- WÜRGLER, Andreas (2009), *Medien in der Frühen Neuzeit*, München, De Gruyter, Oldenbourg.